

רבי אבא יעקב וינטרויב שליט"א – ביהכ"נ דרכי אי"ש

תמצית הדברים בענין חשש חרקים ברסק עגבניות

אינו אסור, אך מדברי הפוסקים במעשה דשבועות [בט"ז י"ד סי' פ"ד ס"ק י"ז] נראה דכל שברור שהיו תולעים בתערובת, אסור כל מה שנלקח משם, אף קודם שנודע הספק, ושמעתי מהגרמ"ח בויאר שליט"א לבאר בזה, דמכח מציאת ג' תולעים, אנו מחזיקים שיש באותם הפירות או באותו תבשיל סיבה להתלעה, ומעתה יש לנו לחוש למציאות תולעים בכל מה שניטל מאותם פירות או מאותו תבשיל, כיון שנתברר לנו שיש בהם סיבה להתלעה. אולם ע"פ באופן שברור לנו שכלפי חלק קטן איכא רוב שאין בו תולעים, הרי שאין לאסור בו לולי דין קבוע, וא"כ כאשר אנו דנים במה שנלקח מפס יצור, בו לא מצאנו בפועל ג' תולעים, [שלא נבדק], הגם שהוחזק בו טבע התלעה, מכך מציאת תולעים בפסי יצור דומים, אין לאסור מחמת זה כי אם כאשר באים לאכול שיעור כזה, שכלפיו אכן יש ספק גמור שהוא נגוע.

ויער"ע בחז"א [י"ד סי' י"ד (א) ס"ק"ז סוד"ה והא] שכתב בהאי דינא, דאם נמצאו ג' תולעים הוחזק שכל הפירות באילן זה או בערוגה זו נלקו, וחשיב כרוב המצוי שהן מתולעות. ובביאור דבריו שמעתי מהגרמ"ח בויאר שליט"א, דר"ל שע"י מציאת ג' תולעים, שוב כל פרי ופרי איבד את חזקת הנקיות שלו, כיון שנולדה כאן ריעותא שגורמת לחשש התלעה בכל פרי, והוא נידון כלפי כל פרי ופרי בפנ"ע שאנו מסתפקים אם הוא מתולע אם לאו. ולמהלך זה הרי שיש לדון בנידון דידן, דכל שיש לנו אומדנא שניקו את רוב הפירות, שוב אין לנו ריעותא לומר כלפי כל מעט דיש בו ספק שמא נשתירו בו חרקים, וצ"ע.

מדברי רש"י בתשובתו לרבנותיו [ה"ד בשו"ת רש"י סי' ס"ב, ובעוד מספרי הראשונים] בענין הנידון של נאבדה הריאה, למדנו לכאן, שגם כאשר יש לנו הסתברות גמורה למציאות איסור, מ"מ אין בזה דין קבוע, ומשום כך למרות שידוע לנו שבכל עדר ועדר של בהמות, בודאי שימצאו כמה מהם טריפות, [בדברי רבותיו של רש"י שם נזכר שבכל עשר בהמות ימצאו אחד או שתיים טריפות], אין זה נותן דין קבוע, ואנו דנים כל בהמה שהיא מן הרוב, שאינן טריפות. ודוקא כאשר ראינו בעינינו שנתערב איסור בהיתר, בענין שאין אותו איסור בטל ברוב, אז אנו דנים כל התערובת כספק איסור, וכאילו יש כאן מחצה היתר ומחצה איסור. לפי זה הרי דצריך ביאור לכאן מש"כ לדקדק מריהטת דברי הפוסקים דבכל גוונא שנמצאו ג' תולעים בקדירה, אני מחזיקים בתורת ודאי שישנם שם תולעים נוספות, וכל שניטל משם הרי הוא נידון כספק איסור, אף כאשר אין חשש שרובו אסור. ובהכרח שיש לחלק בין ידיעה שאנו יודעים מכח רובא דליתא קמן, שמחמתה אין אנו נותנים דין קבוע לתערובת, לבין ידיעה שבאה לנו מכח מה שהחזקנו בתערובת מסויימת ע"י שמצאנו בה גופה סיבה להחזיק איסור, ויש להאריך בביאור גדר הדברים, ואכ"מ.

לענין מעשה שמעתי מהגרמ"ח בויאר שליט"א דנראה להחמיר בנידון דידן משום האי דינא דג' תולעים, וע"פ הניטל מפס יצור מסויים, בו נמצאו בפועל ג' תולעים [באופנים שנתבאר בפוסקים לאסור שאר התבשיל משום כך], יש לדנו כספק איסור, אף אי איכא רוב שלא יכשל באכילת תולעת באותה סעודה. ואילו מהגרצ"א פרידמן שליט"א שמעתי דמצד הדין נראה דאין לאסור בכה"ג כדן ניטל מן הקבוע, [בפרט כלפי פסי ייצור שלא נמצאו בהם בפועל חרקים, והידיעה על הימצאותם באה לנו רק מכח אומדנא ע"פ הבדיקות שנעשו בפסי ייצור דומים], ומ"מ מאחר ודבר זה הוא בר תיקון, הרי שהנהגה הנכונה היא לפרוש מצריכת רסק עגבניות כלפיו יש חשש להמצאות אותו מיעוט של חרקים, וזאת ע"פ מה שנתבאר בשו"ת חת"ס [י"ד סי' ע"ז] בנידון של מיעוט המצוי של תולעים שלא ניתן לבדוק אחריו, בתקופה מסויימת של השנה, דיש לירא שמם להמנע מאכילת אותם פירות, ואף לשאר העם היה ראוי להנהיג כן, ע"ש. ומג"א שליט"א שמעתי דלדעתו יש לחוש [ע"פ ביאורו בדעת החז"א] דחשיב האיסור כניכר בתערובת, ושוב יש כאן חשש איסור תורה. וע"כ אף אם יש רוב כלפי כל סעודה וסעודה, או כל אכילה ואכילה, שלא יכשל באיסור, מ"מ אם יוברר במשך הזמן שבאחת הסעודות נכשל באכילת איסור, נמצא שעבר על איסור דאורייתא, ולו יצויר שהיו מתרים בו לפני כל אכילה ואכילה משום איסור תולעים, ואח"כ היה מתברר שאכן באחת האכילות נכשל באיסור, היה לוקה, ע"כ נכון לפרוש מאכילת אותו הדבר, וצ"ע. ומאידך יש מגדולי המורים שהורו להקל בזה טפי, וכל אחד ישאל לרבנותו.

כל הנאמר כאן הוא לגבי אותם חברות, אשר במוצריהם נעשו היברורים הנזכרים [לפי מה שנתפרסם]. לגבי חברות אחרות, וכן לגבי קווי ייצור חדשים, יש לברר בנפרד, שכן כאמור מצב זה ניתן לכאן לתיקון. כמובן שאין להסתמך על הדברים הנ"ל לענין דינא כלל וכלל.

בחודשים האחרונים נתפרסם שבבדיקות מדוקדקות שנעשו במשך תקופה ארוכה, בכמה עשרות קופסאות של רסק עגבניות מחברות שונות אשר בפיקוח הכשרים מהודרים, נמצאו חרקים [וחלקי חרקים] זעירים, בעיקר ממין הקרוי אקרית, [גודלם בערך שליש מילימטר ואף פחות מכך], וזאת למרות פעולות הנקיין והשטיפה של העגבניות קודם ריסוקם, וכן השלבים השונים הנעשים במהלך ייצור הרסק. לפי הנתונים שפורסמו הרי ששיעור החרקים שנמצאו [בחשיבו גס] הוא ממוצע של חרק שלם לכ-350 גר' רסק עגבניות.

בכדי לברר הדין בנידון זה יש צורך להאריך הרבה בכמה וכמה סוגיות, מה שלא ניתן במסגרת זו, ואציין כאן עיקרי הדברים המרכזיים, אך ישנם פרטים וצדדים רבים שלא נזכרו כאן כלל, ולא באו הדברים כי אם לעורר לב המעיין.

מבחינה מעשית לא ניתן לבדוק את הרסק קודם אכילתו, ויש לעי' אם בשל כך, יש איסור על אכילת הרסק. והנה מדאורייתא כל שאין האיסור ניכר בתערובת, הרי הוא בטל, [כל דבר לפי דיניו]. וכל שהוא ניכר בתערובת, אין בו דין ביטול אף מה"ת, ובגדר ניכר בתערובת מצינו לשונות שונים בדברי הפוסקים, והחז"א [בכ"מ] החמיר מאד בגדר הדבר, וכתב, דכל שהעין מכירתו כשיפגשנו, אע"ג שאין כח באדם לחפש אחריו, חשיב כאיסור ניכר, ואינו בטל. ומ"מ אף לדברי החז"א ברור שיש שיעור מסויים בו הדבר בטל מן התורה, אף כאשר אותו איסור עומד בפנ"ע, הרי הוא נראה לעין. ולגבי החרקים הנ"ל, הרי שלכאן פשוט שהם בכלל זה, וכן שמעתי מהגרצ"א פרידמן שליט"א. [אכן מג"א שליט"א שמעתי לחוש דבנידון דידן עדיין חשיב כניכר בתערובת, ודוקא כאשר נתערב האיסור בדבר הדומה לו בצורתו וכו', הוא דבטל כאשר התערובת גורמת שלא יכיר העין באיסור אף כשיפגענו, וצ"ע].

אף כאשר יש ביטול מדאורייתא, מ"מ כל שהוא בריה שלמה של איסור, אמרו חכמים דאינו בטל מחמת חשיבותו, ובנידון דידן שנטען כי נמצאו חרקים שלמים לגמרי, הרי שעכ"פ מדרבנן לא בטל. אכן כיון שאין כאן כי אם מיעוט של איסור, הרי דאף אם נחשיב זאת כמיעוט המצוי, [והיינו אם נניח שמחשבים הדבר לפי הכמות שאדם אוכל בכל סעודה וסעודה, ולא לפי כל אכילה ואכילה, ואכמ"ל], אין כאן לכאן כי אם חובת בדיקה, שתיקנו חכמים כל היכא דאיכא מיעוט המצוי של איסור. ובנידון דידן שלא ניתן לבדוק הרסק מבלי להפסידו, הרי דליכא לכאן חובת בדיקה. ואף שקודם הריסוק ניתן היה לבדוק העגבניות, בלא שיופסדו, מ"מ כיון דאיכא טירחא מרובה מאד והוצאות גדולות, הרי דכל שאין חשש התקלה כי אם באיסור דרבנן, לא חייבו לבדוק, [ראה פמ"ג אר"ח סי' נ"ה]. ומשום אין מבטלין איסור לכתחילה, ג"כ אין לדון לכאן בכה"ג אחר שנעשו פעולות ניקוי, ואין כוונה לבטל האיסור, וכמו שנתבאר בשו"ע [י"ד סי' פ"ד] בנידונים של דבש שנפלו בו נמלים, וטחינת חטים המתולעות, וכסוגיין דעלמא בייצור יין שמצויים שרצים בענבים.

אולם עדיין יש מקום לדון מכח ההלכה שהובאה בשו"ע ופוסקים [י"ד סי' פ"ד ועו"מ], דתבשיל שנמצאו בו ג' תולעים, הרי הוא מוחזק כמתולע, ואין בו היתר כל זמן שלא נבדק כראוי. אלא שיש לדון מה גדר האיסור, וכלפי איזה שיעור נאמר. והנה בדברי כו"כ ראשונים נתפרש דאין זה מדינא כי אם בתורת מנהג, ולפ"ז ודאי שאין זה כי אם בענין שנוכר בדברי הראשונים, שנמצאו ג' תולעים בקדירה או קערה, אך לא כאשר נמצאו כמה תולעים בכלי גדול מאד.

אמנם בדברי הפוסקים [שם] נראה שנקטו דהוא דין גמור, שע"י שנמצאו בו תולעים מרובים הוחזק כמתולע ואנו מחזיקים שישנם בו עוד תולעים מלבד אלו שנמצאו, ואין התבשיל יוצא מחזקתו עד שיבדקנו יפה יפה, ואפשר דר"ל דאנו חוששים שמא הרי הוא מתולע כ"כ, עד שברוב האכילות וכו' ימצאו בו תולעים, ולפ"ז יש לומר דהיכא דנתברר לנו שרוב התבשיל אינו מתולע, אף אם נאסור אכילת כל התבשיל, מפני שהוחזק דמצויים עכ"פ עוד מעט תולעים, מ"מ מיעוט שנלקח ממנו מותר באכילה, שכלפיו אין חזקה שהוא מתולע. וא"כ בנידון דידן שברור שברוב האכילות [ואף הסעודות] לא ימצאו תולעים, עדיין יש בו ההיתר דכל דפריש מרובא פריש.

אלא שריהטת הפוסקים היא שלא נחתי לפלוגי בהכי, אלא כל שהוחזק התבשיל כנגוע ע"י מציאת סך התולעים הנ"ל, שוב נאסר להשתמש בו, ואף במקצתו, והיינו לכאן' שיש שדנו חזקה זו כדבר ודאי, שכאשר מצאנו בו ג' תולעים בהכרח שיש שם עוד תולעת אחת לכל הפחות, ומעתה הרי כל מה שילקח משם הרי הוא נידון דניטל מן הקבוע, דק"ל דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, [אף שברור שהרוב אינו אסור]. ואם זה הוא גדר הדברים, הרי שלכאן' כל מה שנלקח קודם שנודע הספק,